Spirit of Bosnia / Duh Bosne
An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Uvod: muslimanski put ka komunističkom trijumfu u Jugoslaviji

Marko Attila Hoare

U historiji Evrope su se desile samo dvije istinske komunističke revolucije. Prva je bila boljševička revolucija u Rusiji, a druga i posljednja je revolucija na zapadnom Balkanu, konkretno u Jugoslaviji i Albaniji, koja se desila tokom Drugog svjetskog rata. Dok je prva od dvije generirala ogromnu masu akademske literature na engleskom jeziku, drugu su historičari izvan Jugoslavije i Albanije uglavnom zanemarivali, mada je, isto kao i ruska, podrazumijevala potpuni prevrat političkog i ekonomsko-socijalnog poretka u tim zemljama. Ova knjiga je, zapravo, doprinos u nadoknađivanju tog nedostatka: to je studija jugoslovenske revolucije 1941-1945. u samom epicentru, u zemlji Bosni i Hercegovini, koja je bila centralno bojište jugoslovenskog građanskog rata koji je izrodio revoluciju, najveći dio rata i dom Josipa Broza Tita i rukovodstva jugoslovenskih komunista, a zatim i okosnica novog jugoslovenskog poretka nastalog iz te revolucije.

Mnogi su se historičari koji nisu iz Jugoslavije doticali događaja jugoslovenske revolucije, ali kao dio širih historija Jugoslavije ili Balkana. [1] Neki su je rezimirali. [2] Neki su o njoj pisali kroz prizum savezničke politike, [3] ili u kontekstu Titovog života. [4] Nekolicina ih je izradila monografije posvećene nekim konkretnim aspektima ili blisko povezanim temama. [5] Međutim, niko nije proizveo detaljnu monografiju koja bi tu revoluciju u cjelini objasnila i opisala. Nejugoslovenski historičari su se uglavnom zadovoljavali mitom ove revolucije, koji su od vremena kad se desila pothranjivali i njeni zagovarači i njeni protivnici: mit o besprijekornoj komunističkoj revoluciji koju je izvela homogena, svejugoslovenska Komunistička partija, vođena – bilo briljantnim ili đavolskim – Titom, u širem kontekstu narodnooslobodilačke borbe za oslobođenje od nacističke Njemačke i drugih fašističkih država koje su 1941. okupirale Jugoslaviju. Privlačnost tog mita, čak i za one koji su lamentirali nad Titovim uspjehom i ulogom koju su u tome odigrale Britanija i Sjedinjene Američke Države, bila je ključna barijera onoj vrsti intelektualne radoznalosti koja je tako plodonosna u proizvodnji visokokvalitetnih historijskih istraživanja o boljševičkoj revoluciji. Neki historičari, skloni Titu i njegovim komunistima, zaljubili su se u junaštvo u tradicionalnoj verziji priče: o partizanskim gerilcima koji su se suprotstavili okupatorskim silama Osovine i pobijedili ih, oslobodili zemlju i stvorili novu Jugoslaviju, dovoljno nezavisnu da se suprotstavi Staljinu i Sovjetskom savezu i izgradi svoj «samostalni put u socijalizam». Drugi, pak, antikomunistički raspoloženi historičari, decenijama kasnije su i dalje bili

ljuti zbog onog što su smatrali bezobzirnošću opakog genija, Tita, koji je Churchila obmanom naveo da ga podrži u borbi za vlast, čime je njegovoj maloj kliki odanih revolucionara omogućeno da Jugoslaviji nametne svoju nereprezentativnu diktaturu. [6] Međutim, bilo da su u svojim naklonostima bili titoisti ili ne, historičari su iznad svega ostali zaslijepljeno mitom o «Jugoslaviji», o jedinstvenoj zemlji koju su Tito i njegovi partizani bilo spasili i osvetili, bilo osvojili i napastvovali. Shodno tome, naš interpretativni model Titovog uspona na vlast rijetko kad se odmicao od onog što su prikazivali prvi, često impresionistički i subjektivni iskazi očevidaca i savremenika. [7]

Događaji iz devedesetih godina prošlog vijeka nam, s druge strane, pokazuju da je ta verzija događaja nedostatna: i kao država i kao zemlja, Jugoslavija je bila samo kula od karata koja jedva da je nadživjela pad titoističke, jednopartijske komunističke vlasti koja je podupirala. Titova Jugoslavija nije bila ni prava zemlja, niti država-nacija: bio je to krhki i složeni kompromis koji je omogućavao različitim zemljama ili državama-nacijama da manje od pola vijeka žive zajedno. Stvarna, nacionalna i patriotska odanost Jugoslovena bila je ne prema Jugoslaviji, već prema njenim sastavnim dijelovima, zemljama i narodima: prema Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori, Kosovu i Makedoniji, te prema Slovencima, Hrvatima, Bošnjacima, Srbima, Crnogorcima, Albancima, Makedoncima i drugim nacionalnostima. Mada je Jugoslavija nestala, njene konstitentne zemlje i narodi su ostali. Priroda pada titoističke Jugoslavije tokom devedesetih neumitno je otvorila pitanje kako je tokom četrdesetih nastala, pod vodstvom Tita i partije. Bez obzira na sve romantičarske prikaze koje historičari skloni Titu i partizanima nude, o tome kako su oni bili otjelotvorenje «same srži» Jugoslavije, stvarna zagonetka, naročito u svjetlu događaja iz devedesetih, je pitanje kako su oni uspjeli da ponovo stvore tu Jugoslaviju, nakon što je 1941. spektakularno propala. Onda se, pedeset godina kasnije, 1991. godine, Jugoslavija raspala uz nevjerovatno krvoproliće, razaranje i nekoliko genocida. Partizani su uspjeli da ponovo stvore Jugoslaviju, ne samo na nivou države, već čak i da reintegriraju višenacionalne zajednice na lokalnom i regionalnom nivou.

Ovakav uspjeh se više ne može objašnjavati pozivanjem na ujedinjenu Jugoslaviju kao «prirodni» poredak stvari, niti na neku veliku odanost ili identifikaciju njenih stanovnika sa zemljom ili državom Jugoslavijom. Za razliku od prve, monarhističke jugoslovenske države, koja je na osnovu unitarnog ustavnog poretka postojala od 1921. do 1939, nova Jugoslavija, koju su četrdesetih uspostavili Tito i partizani, nije bila unitarna država. Formalno proglašena na Drugom zasjedanju AVNOJ-a (Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije), održanom 29-30. 11. 1943, uz ustav proglašen u januaru 1946, svakako je bila federacija. Činilo je šest republika: Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija i Srbija, a ova posljednja uključivala je i autonomnu pokrajinu Vojvodina i autonomnu regiju Kosovo-Metohija. Pošto je devedesetih Jugoslavija nestala, a šest federalnih jedinica preživjelo, te da je sad svih šest republika, kao i Kosovo, priznato kao nezavisne države, uspostava tih federalnih i autonomnij jedinica se, gledano unazad, čini kao trajniji uspjeh Tita i partizana nego uspostava Jugoslavije, koja se pokazala prolaznom. Međutim, postojeća historiografija koja se bavi Titom i partizanima, naročito na engleskom jeziku, skoro se isključivo bavi njihovim svejugoslovenskim karakterom i dimenzijom, te vrlo malo govori o karakteru revolucije u pojeidnačnim jugoslovenskim zemljama, ili o tome kako i zašto su pojedinačne republike i autonomne jedinice

formirane, ili o tome kako je i zašto nova jugoslovenska federacija bila organizovana tako kako je bila.

Tradicionalna historijska naracija kojoj prednost daju historičari skloni Titu i partizanima uglavnom njihove vojne uspjehe, te konačni dolazak na vlast u Jugoslaviji u cjelini, uglavnom prikazuje kao proizvod izvrsne vojne organizacije, stroge discipline i čvrstog vodstva, koje simboliziraju «proleterkse brigade», koje su se počele formirati krajem 1941, te sposobnosti partizanskih snaga pod direktnom komandom Titovog Vrhovnog štaba da se odupru uništenju, bez obzira na sve što je bilo protiv njih, u legendarnim bitkama na Neretvi i Sutjesci u prvoj polovini 1943. Ne samo historičari, već svi, čak i djeca, koje zanima Drugi svjetski rat, obično u svijesti imaju sliku junačkih odreda jugoslovenskih partizana kako prave zasjede i u planinskim prevojima uništavaju njemačke vojne konvoje. Mada vojnu vještinu ni na koji način ne treba umanjiti u objašnjenju partizanske pobjede, ona sama je daleko od dovoljnog objašnjenja. Pouka o ratovanju u bivšoj Jugoslaviji koju nam za sobom ostavljaju ratovi iz devedesetih je da je izuzetno teško, čak i za superiornu vojnu silu, da osvoji gradove i mjesta u kojima postoji odlučan otpor, makar i skromno naoružanih branilaca. Upravo zato, izuzetno dobro naoružane snage bosanskih Srba nisu uspjele da zauzmu Sarajevo, kao ni druge ključne gradove, poput Tuzle i Bihaća. Relativno mali grad Vukovar, u istočnoj Hrvatskoj, odolijevao je 1991. dugoj opsadi dobro naoružane Jugoslovenske narodne armije, bez obzira na njenu apsolutnu superiornost u naoružanju: da bi bio osvojen, morao je biti potpuno uništen. Osvajanje mjestâ na svim stranama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u periodu 1991-1995. uvijek je uključivalo egzodus stanovništva, bilo kao rezultat etničkog čišćenja koje su provodili osvajači, bilo planirane evakuacije koju su provodili branioci, ili zato što je stanovništvo bježalo u strahu od odmazde. U vrijeme nastanka ovog teksta, bolno sporo napredovanje snaga Nacionalnog prelaznog vijeća u osvajanju libijskog grada Sirte, uz žestoki otpor snaga pukovnika Muamera Gadafija, upravo je završeno – ali tek nakon što je ova pouka još jednom potvrđena.

Partizani su, pak, uspjeli da osvoje Jugoslaviju, a da nisu ni uništili gradove i mjesta, niti protjerivali civilno stanovništvo (osim u slučaju etničkih Nijemaca i dijela etničkih Talijana, koji su protjerani namjerno osmišljenom politikom). Ovakav uspjeh, kao i sama pobjeda partizana, može se lako pripisati činjenici da su partizani, pod komunističkim vodstvom, bili iz svih jugoslovenskih naroda i da su zagovarali «bratstvo i jedinstvo» i novu Jugoslaviju, temeljenu na istim pravima za sve, što im je pribavilo određeni stepen prihvatanja i povjerenja svih najvećih jugoslovenskih nacionalnosti. U stvarnosti su partizani u potpunosti bili spremni da krenu u obimnu odmazdu protiv civila, kako to su to i pokazali masakri desetina hiljada kvislinga i kolaboracionističkih jedinica na Bleiburgu i drugdje na samom kraju rata. Ni povjerenje naroda u partizane, a ni odsustvo masovnog egzodusa civila ili masakri iz odmazde nisu prirodno proizašli iz multinacionalne jugoslovenske ideologije partizana. Naprimjer, partizani u Bosni i Hercegovini uglavnom su bili Srbi (u prvih nekoliko mjeseci ustanka, da bi do jeseni 1943. spali na dvije trećine), ali su ipak uspjeli da od uglavnom hrvatskih i muslimanskih kvislinških snaga preuzmu bosanske gradove i mjesta, bez posezanja za razaranjem urbanih sredina u «vukovarskom» stilu, ili izazivanja egzodusa civilnog stanovništva.

Ovo je odraz karaktera «odozdo», «iz baze», pokreta otpora koji su vodili komunisti –

formalno nazvanog Narodnooslobodilački pokret (NOP), na čije se vojno krilo ispravnije odnosi naziv «partizani». Tradicionalni historiografski naglasak na junaštvu Tita i njegovih partizana, koj su se borili po brdima, planinama i dolinama, zasjenjava aktivnosti NOP-a na nivou baze, u gradovima i po selima, koje su partizanima omogućile da preuzmu Bosnu i druga područja preko tih gradova i sela, a ne kroz sukob s njima. Historičari boljševičke ravolucije odavno su razorili mit da je revolucija bila jednostavo *udar* jedne klike posvećenih revolucionara. Njihova istraživanja otkrula su, zapravo, narodnu revoluciju sa značajnim regionalnim varijacijama, u kojima su lokalna sovjetska i radnička vijeća ponekad bila i ispred samih boljševičkih lidera u djelovanju na zbacivanju Privremene vlade Aleksandra Kerenskog. [8] Međutim, historičari bivše Jugoslavije još uvijek su zarobljeni u prevaziđenom modelu jugoslovenske revolucije «odozgo», fokusirani isključivo na vrh komunističkog rukovodstva, uglavnom zanemarujući događanje na nivou baze.

Ovo djelo nije zamišljeno kao sveobuhvatan odgovor na te nedostatke postojeće historiografije – niti može takav odgovor ikad biti sveobuhvatan – već kao značajan doprinos u njihovom ispravljanju. Cilj mu je, prije svega, da popuni najzagonetniju prazninu naše historiografske slike jugoslovenske revolucije: prazninu vezanu za njen epicentar, Bosnu i Hercegovinu. Veliki dio svijeta postao je svjestan postojanja te zemlje tek kad je 1992. izbio rat. No, ta istsa zemlja bila je samo jezgro Titovog legendarnog Narodnooslobodilačkog pokreta. Nakon protjerivanja iz Srbije krajem 1941, partizansko rukovodstvo u formi Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) pod vodstvom Josipa Broza Tita u Bosni uspostavlja svoju bazu za naredne dvije i po godine, osim jedne kratke ekskurzije u Crnu Goru u proljeće 1943. U tom periodu se dešavaju najlegendarniji događaji u historiji partizanskog pokreta, koji će postati osnov mitologije jugoslovenskog komunističkog režima nakon rata: osnivanje 1. i 2. proleterske brigade, «dugi marš» kroz Bosnu, sazivanje Prvog zasjedanja AVNOJ-a u Bihaću, bitke na Neretvi i Sutjesci, sazivanje Drugog zasjedanja AVNOJ-a u jajcu i osnivanje nove jugoslovenske države, kao i njemački napad na Titovo sjedište u Drvaru.

Jeste tačno da je Srbija, kao dominantna zemlja prijeratne Jugoslavije i zemlja jugoslovenske prijestolnice, Beograda, u konačnici bila najznačajnija za određivanje pobjede ili poraza revolucije jugoslovenskih partizana. Međutim, partizansko preuzimanje Srbije, koje se desilo u jesen 1944, zahtijevalo je da se prije toga uspostavi čvrst partizanski bastion u Bosni, kao neophodna odskočna daska za potiskivanje prema istoku. Bosna, kao i druge jugoslovenske zemlje osim Srbije, bila je potrebna za osiguravanje dovoljnog broja većinskih srpskih partizanskih jedinica, upravo da bi se osvojila Srbija, u kojoj je partizanski pokret od kraja 1941. bio slab i gdje su preovladavale antikomunističke snage. Mada je Bosna u brojčanom smislu partizanskom pokretu manje doprinijela nego susjedna Hrvatska, njen doprinos je, s druge strane, u najvećem dijelu rata bio veći od bilo koje druge jugoslovenske zemlje: od 97 partizanskih brigada, koliko ih je bilo do kraja 1943, malo nakon osnivanja nove Jugoslavije, 38 ih je bilo iz Hrvatske, 23 iz BiH i 18 iz Slovenije. U to vrijeme, cijela istočna Jugoslavija (Vojvodina, Srbija, Crna Gora, Kosovo i Makedonija) dala je samo 18 partizanskih brigada. [9] Upravo su Hrvatska i Bosna – uglavnom teritorije tzv. Nezavisne države Hrvatske (NDH), zajedno činile osnovnu snagu partizana, a od te dvije teritorije, lokacija Bosne uz Srbiju učinila ju je prirodnim izborom za sjedište

Titove komande i centra njegovog pokreta. Nakon što je u oktobru 1944. oslobođen Beograd, tamo su preseljeni centralni organi začetka federalne jugoslovenske države, ali nastali su u Bosni. Jajce, mjesto gdje je nova jugoslovenska država formalno osnovana, bilo je srednjevjekovna bosanska prijestolnica.

Revolucije uvijek, u značajnoj mjeri, uobličavaju događaji u njihovom epicentru. Isto kao što je Pariz uobličio karakter Francuske revolucije, a Petrograd uobličio Oktobarsku revoluciju, tako se može pretpostaviti da je Bosna i Hercegovina uobličila karakter jugoslovenske revolucije. Jeste da je BiH zemlja, a ne grad, ali njeno stanovništvo 1941, od nekih 2,4 miliona, samo je malo veće od stanovništva Petrograda 1917. Za razliku od francuskih i ruskih revolucionara, Tito i njegovo Vrhovni štab i Centralni komitet su, jer je tako bilo neophodno, imali nestalno sjedište i od kraja 1941. do sredine 1944. se kretali od jednog do drugog mjesta u Bosni: iz Foče u Drvar, preko Bihaća i Jajca. Upravo zato je Bosna ključ za razumijevanje jugoslovenske revolucije. Međutim, da bi NOP ustanovio dovoljno čvrstu bazu u Bosni, morao se suočiti s činjenicom da je bosansko stanovništvo nacionalno heterogeno. Od ukupno 2.323.555 stanovnika 1931. godine, 1.028.139, odnosno 44,25% bili su pravoslavci, uglavnom Srbi, 718.079, odnosno 30,.9% bili su muslimani, 547.949, odnosno 23,58% bili su katolici, uglavnom Hrvati, a 29.388, odnosno 1,27% pripadali su drugim vjerskim denominacijama, prvenstveno Jevreji. [10] Srbi su inicijalno bili nacionalnost koja se u Bosni mogla najbrže mobilizirati u partizane, zbog genocidnog progona kojem su ih podvrgle ustaše – hrvatski fašisti na čelu NDH. Shodno tome, u ranim fazama partizanskog ustanka u Bosni, bosanski partizani u suštini su, na nivou jedinica, bili srpska vojska. No, bosanski pokret otpora mogao je biti uspješan samo ako je obuhvatao i barem dio nesrpske većine – prvenstveno muslimana. To je bilo naročito bitno jer su u bosanskim gradovima muslimani bili možda i najznačajniji element, pošto su 1931. činili 50,43% urbanog bosanskog stanovništva, naspram 23,23% katolika i 22,34% pravoslavaca. [11] Imati vlast u zemlji značilo je imati najvažnije gradove, a bosanski gradovi se nisu mogli držati bez političke baze među urbanim muslimanskim stanovništvom; isto kao što je Bosna bila ključ za vlast u Jugoslaviji, tako su i muslimani bili ključ za vlast u Bosni. No, bosanski muslimanski narod 1941. godine nije bio polariziran po klasnim linijama, a većina muslimanskog stanovništva – uglavnom seljaka – u političkom vodstvu je slijedila muslimansku elitu. To je tražilo da NOP, ako je želio stvoriti solidan oslonac među muslimanskim masama, mora da kooptira pripadnike muslimanske elite.

Upravo zato je priča o tome kako su jugoslovenski partizani osvojili podršku dijela muslimanskog stanovništva i dijela muslimanske elite ključni dio priče o trijumfu jugoslovenske revolucije. Međutim, to je priča koja je u poznatim prikazima revolucije na engleskom jeziku, koji su skloni otpisivanju bosanskog muslimanskog elementa u orijentalističkom smislu, potpuno ignorirana. Milovan Đilas, govoreći o muslimanskom stanovništvu Komarana u Sandžaku, trvdi da su se, «iz tradicionalne vjerske netolerancije, priključili svakom napadaču srpskih zemalja». [12] Fitzroy Maclean, u vezi s ustaškim genocidom nad Srbima, bosanske muslimane opisuje kao «fanatike» koji su «uživali u prilici da masakriraju kršćane bilo koje denominacije». [13] Takvi grubi stereotipi su zamjena za istinsko razumijevanje onog što se dešavalo u Jugoslaviji tokom Drugog svjetskog rata. Veliki doprinos ispravljanju tih stereotipa i

nadoknađivanju nedostataka u razumijevanju Bosne i njenih muslimana u Drugom svjetskom ratu nedavno je dala detaljna studija Emily Greble, objavljenja 2011. godine, o Sarajevu pod ustaškom vlašću, koja donosi ranije nikad viđenu dubinu i detaljnost obrade te teme. [14] Međutim, NOP i revolucija u njenom radu imaju prilično sporedno mjesto.

Mada historiografija na engleskom i drugim nejugoslovenskim jezicima na temu jugoslovenske revolucije u velikoj mjeri jeste nedostatna, isto se ne može reći za historiografiju same bivše Jugoslavije, naročito djela pisana na jeziku (ili, kako bi neki rekli, jezicima) koji se nekad nazivao «srpskohrvatski», a danas se često naziva «BHS» (bosanski-hrvatski-srpski). O partizanima u Bosni i generalno u Jugoslaviji napisano je nekoliko izvrsnih i podosta solidnih, ali ograničenih monografija, i tokom i nakon doba komunizma. [15] Problem je, pak, što su uglavnom pisane unutar titoističke paradigme, s naglaskom na centralnoj ulozi Komunističke partije Jugoslavije kao kreativne snage Narodnooslobodilačke borbe. U tom smislu se novi prostori otvaraju studijom o Bosni u Drugom svjetskom ratu, objavljenom 1998. i kasnije prevedenom na engleski kao «Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu», čiji je autor doajen među bosanskim titoističkim historičarima revolucije, a i sam bivši partizan, profesor Enver Redžić. [16] Raskrstivši s bipolarnim titoističkim modelom, po kojem je Drugi svjetski rat u Bosni (i u Jugoslaviji u cjelni) bio borba partizana pod komunističkim vodstvom s jedne strane i svih ostalih sa druge, Redžić predstavlja jednu manje komunistički nijansiranu sliku, u kojoj su partizani u Bosni jedva bili jedna od ukupno pet strana u borbi – ostali su bili okupatori sila Osovine, ustaše, četnici i muslimanski autonomaši. Redžićev model kompleksnost borbe predstavlja tačnije nego što to čini ortodoksni titoistički model. Međutim, Redžićev tekst o strani koja je pobijedila – o Narodnooslobodilačkom pokretu – ostaje unutar ortodoksne titoističke paradigme, jer je pokret i dalje prikazivao kao strukturu odozgo prema dolje, homogenu i besprijekornu. Redžić Narodnooslobodilački pokret postavlja u njegov pravi kontekst, umjesto na uzvišeno mjesto koje su mu dodijelili ortodoksni titoistički historičari. Međutim, nije pokušao dekonstruirati sam NOP, ostaviviši razloge njegovog trijumfa nerazrađene kakvi su bili u ranijim djelima.

Nadalje, predstavljajući sukob i dalje kao sukob dvije kruto razdvojene strane, Redžićev model ostaje nedostatan. Tri osnovne domaće frakcije koje su se jedna protiv druge borile za naklonost srca i uma bosanskih muslimana – ustaše, muslimanski autonomaši i Narodnooslobodilački pokret – nisu bile jasno razdvojene. Većina običnih muslimana i drugih Bosanaca nisu bili jasno naklonjeni niti jednoj od tih strana, već su samo tražili način da prežive rat, a odanost je varirala i fluktuirala u skladu s ponašanjem različitih strana prema civilnom stanovništvu, djelotvornošću njihove propagande, vojnim uspjesima njihovih međunarodnih pokrovitelja (Osovine i saveznika), ponašanja i politike tih pokrovitelja, i pukih ličnih interesa i prilika. Brojni su pojedinci koji su sjedili na više od jedne stolice, a porodice su u sebi imale pobornike sve tri grupe. Brojni su zvaničnici NDH i kvislinški vojnici sarađivali s NOP-om. Široke mreže ličnih kontakata prelazile su linije podjele između različitih tabora i djelovale kao mostovi kojima su se grupe ljudi prebacivale iz jednog u drugi. Veliki dio aktivnosti NOP-a i razlozi za njegov konačni uspjeh – zamagljeni tradicionalnom historiografijom i njenom opsesijom vojnim aktivnostima – sastojao se od pridobijanja

dijelova civilnog stanovništva, oficira NDH i kvislinških vojnika, i NDH i muslimanskih autonomaša, korištenjem propagande i agitacije. Revolucije su uspješne kad se stubovi starog poretka ruše, a njegovi pobornici prelaze na stranu borbe za novi. Tradicionalna historiografija jugoslovensku revoluciju u suštini predstavlja kao vojnu pobjedu jedne strane u građanskom ratu. Međutim, to je i puno više: to je bila istinska revolucija aktivizma iz baze, infiltracije i prebjega. Isto kao u Petrogradu u novembru 1917, radilo se o prelasku velikog broja vojnika i garnizona starog poretka na stranu revolucije, čime je sama revolucija bila manje krvava nego što bi bez toga bila. [17]

Ova knjiga je, kao prvo, studija odnosa između muslimana Bosne i Hercegovine i Narodnooslobodilačkog pokreta. Nastoji da objasni kako je i zašto veliki dio bosanskih muslimana podržao NOP, te prati dinamiku koja je iz toga proizašla. Naravno da se historija bosanskih muslimana u NOP-u ne može ispričati odvojeno od historije ostalih Bosanaca, te ova knjiga jednostavno želi da opiše i bjasni ravoluciju onako kako je obuhvatila Bosnu i sve njene narode. Nastoji da objasni kako je NOP iz rata u Bosni izašao kao pobjednik, kako je preuzeo vlast u cijeloj zemlji i ustanovio novu Narodnu republiku Bosnu i Hercegbovinu kao sastavnu jedinicu nove Federativne narodne republike Jugoslavije. To podrazumijeva dekonstrukciju mita besprijekornog, homogenog pokreta otpora pod komunističkim vodstvom odozgo prema dolje, uz naglasak na događajima na regionalnom, lokalnom i nivou baze u cijeloj BiH, kao i na raznorodnim i kontradiktornim elementima koji su prožimali taj pokret. Gdje je to potrebno i relevantno, pominju se i događaji na svejugoslovenskom nivou, jer se događaji u BiH ne mogu razumjeti odvojen od šire jugoslovenske cjeline. U isto vrijeme, pak, događaji u BiH se ne mogu posmatrati tek kao dio ove šire cjeline. Postojala je jedna posebna, bosanska revolucionarna dinamika, koju ova knjiga želi da razjasni.

Prevod: Amira Sadiković

Notes

1. Npr. Stevan K. Pavlowitch, Yugoslavia, Praeger Publishers, New York i Washington, 1971; John R. Lampe, Yugoslavia as History: Twice there was a Country, Cambridge University Press, Cambridge, 1996; Sabrina P. Ramet, The Three Yugoslavias: State Building and Legitimation, Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C. i Indiana University Press, Bloomington i Indianapolis, 2006. ↩
2. Jozo Tomasevich, *Yugoslavia during the Second World War*, kod Wayne S. Vucinich (ur.), Contemporary Yugoslavia, University of California Press, Berkeley, 1969, str. 59-118; Paul Shoup, *The Yugoslav Revolution: The First of a New Type*, *Studies on the Soviet Union*, sv. 11, br. 4, 1971, str. 215-243; Mark Wheeler, *Pariahs to partisans to power: the Communist Party of Yugoslavia*, kod Tony Judt (ur.), Resistance and Revolution in Mediterranean Europe 1939-1948, Routledge, London i New York, 1989, str. 110-156; Stevan K. Pavlowitch, Hitler's New Disorder: The Second World War in Yugoslavia, C. Hurst and Co., London, 2008. ↩
3. Elisabeth Barker, British Policy in South East Europe in the Second World War, MacMillan, London, 1976; Mark C. Wheeler, Britain and the War for Yugoslavia, 1940-1943, East European Monographs, Boulder, 1980; Walter R. Roberts, Tito, Mihailovi and the Allies, 1941-1945, Duke University Press, Durham, 1987; Simon

Trew, Britain, Mihailović and the Chetniks, St Martin's Press, New York, 1997; Heather Williams, Parachutes, Patriots and Partisans: The Special Operations Executive and Yugoslavia, 1941-1945, C. Hurst and Co., London, 2003; Ann Lane, Britain, Yugoslavia and the Making of the Cold War, 2. izd., Sussex Academic Press, Eastbourne, 2009; Michael McConville, A Small War in the Balkans: British Military Involvement in Wartime Yugoslavia 1941-1945, Naval and Military Press Ltd, Uckfield, 2007. ↩

4. Fitzroy Maclean, Disputed Barricade: The Life and Times of Josip Broz Tito, Marshal of Jugoslavia, Jonathan Cape, London, 1957; Phyllis Auty, Tito: A Biography, Longman, London, 1970; Stevan K. Pavlowitch, Tito, Yugoslavia's Great Dictator: A Reassessment, C. Hurst and Co., London, 1992; Jasper Ridley, Tito: A Biography, Constable, London, 1994; Neil Barnett, Tito, Haus Publishing, London, 2006; Geoffrey Swain, Tito: A Biography, I.B. Tauris, London i New York, 2011. ↩
5. Paul Shoup, Communism and the Yugoslav National Question, Columbia University Press, New York and London, 1968; Jozo Tomasevich, War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945 – The Chetniks, Stanford University Press, Stanford, 1975; Ivo Banac, With Stalin against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism, Cornell University Press, Ithaca, 1988; Jill Irvine, The Croat question: Partisan politics in the formation of the Yugoslav socialist state, Westview Press, Boulder, 1993; Melissa K. Bokovoy, Peasants and Communists: Politics and ideology in the Yugoslav countryside, 1941-1953, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1998; Schmider, Klaus, Partisanenkrieg in Jugoslawien 1941-1944, Mittler & Sohn, Hamburg, 2002; Marko Attila Hoare, Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia: The Partisans and the Chetniks, 1941-1943, Oxford University Press, Oxford, 2006. ↩
6. Nora Beloff, Tito's Flawed Legacy: Yugoslavia and the West: 1939-84, Victor Gollancz Ltd, London, 1985; M. Deroc, British Special Operations Explored: Yugoslavia in Turmoil 1941-1943 and the British Response, East European Monographs, Boulder, 1988; David Martin, The Web of Disinformation: Churchill's Yugoslav Blunder, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, New York and London, 1990; Michael Lees, The Rape of Serbia: The British Role in Tito's Grab for Power, 1943-1944, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, New York i London, 1990. ↩
7. Basil Davidson, Partisan Picture, Bedford Books, Bedford, 1946; Stephen Clissold, Whirlwind: An Account of Marshal Tito's Rise to Power, Cresset Press, London, 1949; Fitzroy Maclean, Eastern Approaches, The Reprint Society, London, 1951; F.W.D. Deakin, The Embattled Mountain, Oxford University Press, London, New York and Toronton, 1971; Milovan Djilas, Wartime: With Tito and the Partisans, Secker and Warburg, London, 1977. ↩
8. Vidi npr. Alexander Rabinowitch, The Bolsheviks come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd, W. W. Norton and Co., New York, 1978; Israel Getzler, Kronstadt 1917-1921: The Fate of Soviet Democracy, Cambridge University Press, Cambridge, 1983; David Mandel, *October in the Ivanovo-Kineshma industrial region*, kod Edith Rogovin Frankel, Jonathan Frankel and Baruch Knei-Paz (ur.), Revolution in Russia: Reassessments of 1917, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, str. 157-187. ↩
9. Enciklopedija Jugoslavije, 1. izd., Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ, sv. 2, 1956, str. 207-220. ↩
10. Đorđe Pejanović, Stanovništvo, školstvo i pismenost u krajevima bivše Bosne i

Hercegovine, Prosveta, Sarajevo, 1939, str. 3. ↩
11. Ibid., str. 8. ↩
12. Djilas, Wartime, str. 136. ↩
13. Maclean, Eastern Approaches, str. 265. ↩
14. Emily Greble, Sarajevo, 1941-1945: Muslims, Christians and Jews in Hitler's Europe, Cornell University Press, Ithaca i London, 2011. ↩
15. Najsveobuhvatnija i najažurnija generalna historija partizanskog pokreta u Jugoslaviji u cjelini je: Branko Petranoviæ, Istorija Jugoslavije, 1918-1988, sv. 2, Narodnooslobodilački rat i revolucija, 1941-1945, Nolit, Beograd, 1988. Najznačajnije monografije koje se bave NOP-om u BiH su: Abdulah Sarajlić, Pregled stvaranju bosanskohercegovaèkih jedinica NOV Jugoslavije, Veselin Masleša, Sarajevo, 1958; Dušan Lukač, Ustanak u Bosanskoj Krajini, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1967; Rasim Hurem, Kriza narodnooslobodilaèkog pokreta u Bosni i Hercegovini krajem 1941 i početkom 1942 godine, Svjetlost, Sarajevo, 1972; Zdravko Antonić, Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941, Beograd, 1973 (1. izd.), Univerzal, Tuzla, 1983; Drago Borovčanin, Izgradnja bosansko-hercegovačke državnosti u uslovima NOR-a, Svjetlost, Sarajevo, 1979; Veselin Đuretić, Narodna vlast u BiH, 1941-1945 (Razvitak i djelatnost NOO), Narodna knjiga, Beograd, 1981. ↩
16. Enver Redžić, Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu, Sarajevo, OKO, 1998; Enver Redžić, Bosnia and Herzegovina in the Second World War, Frank Cass, London i New York, 2005. ↩
17. Vidi Rabinowitch, op. cit. ↩

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.